

András Zoltán (Budapeszt)

WPLYW JĘZYKA ROSYJSKIEGO NA JĘZYK WĘGIERSKI W LATACH 1944–1991

1. Kontakty językowe rosyjsko-węgierskie datują się od dawna. W ich wyniku również w języku węgierskim zaczęło funkcjonować słownictwo egzotyczne, odnoszące się do realiów rosyjskich, jak np. *muszka* 'Rosjanin' (< *Moskva*, od XVI w.), *cár* 'car' (< *car*, od XVI w.), *rubel* 'rubel' (< *rubl*, od XVIII w.), *ukáz* 'ukaz' (< *ukaz*, od XVIII w.), *verszt(a)* 'wiorsta' (< *versta*, od XIX w.) itp. Wyrazy te już w XIX w. były powszechnie znane ogółowi Węgrów dzięki publicystyce oraz literaturze pięknej zarówno rodzimej (np. powieściom historycznym M. Jókai'a), jak i przekładowej z klasycznej literatury rosyjskiej. Wyrazy te pozostawały jednak na peryferiach słownictwa węgierskiego – jak i innych języków europejskich – jako ksenizmy czy egzotyzmy oznaczające wyłącznie realia obce, w tym wypadku rosyjskie. Na początku XX w. dołączyły się do nich w języku prasy (w sprawozdaniach z Rosji) pierwsze przyszłe „sowietyzmy”, jak np. *bolsevik* 'bolszewik' (< *bol'sëvik*, 1907 r.), *szovjet* 'rada; radziecki' (< *sovet*, *sovetskij*, 1917 r.) itp.

Pierwsza próba sowietyzacji życia węgierskiego była podjęta w r. 1919, kiedy na kilka miesięcy władzę na Węgrzech przejęli komuniści. Przywódcy ich przeszli przez rosyjskie obozy jeńców wojennych i uczestniczyli na ogół w wydarzeniach rewolucji rosyjskiej. Ludzie ci, powróciwszy potem na Węgry, z gorliwością neofitów przemianowali wszystko, co się dało, na wzór radziecki: samo państwo nazywało się za ich władzy *Tnácsköztársaság* 'Republika Radziecka' (< *Sovetskaja respublika*), armia – *Vörös Hadsereg* 'Czerwona Armia' (< *Krasnaja armija*), powstała też *Vörös Örség* 'Czerwona Gwardia' (< *Krasnaja gvardija*), członkowie rządu tego okresu nazywali się *népbiztos* (< *narodnyj komissar*). Jak widać, sowietyzację przeprowadzono nie przez bezpośrednie zapożyczanie odpowiednich sowietyzmów rosyjskich, ale przez utworzenie na ich wzór kalk strukturalno-semantycznych.

Po obaleniu pierwszej „komuny” wydawało się, że wszystkie te terminy staną się historyzmami. Jednak emigracja przywódców komunistycznych do Związku Radzieckiego spowodowała, że w kręgach Kominternu żyły one nadal, znacznie pomnażając

się. Nie miały one wprawdzie wpływu na węgierski język ogólny w okresie międzywojennym, ale zostały narzucone językowi węgierskiemu po II wojnie światowej.

2. Najpierw jednak w wyniku działań wojennych w latach 1944–1945 doszło do bezpośredniego stykania się ludności węgierskiej z wojskiem radzieckim. W wyniku tych kontaktów – już wewnętrznych i ustnych – zostały zapożyczone do języka węgierskiego wyrazy typu *ruszki* ‘Rosjanin’ (< *russkij*), który w języku potocznym zamienił dawniejsze *muszka*; *málen(y)-ki(j) robot* ‘deportacja do obozów pracy przymusowej w głębi Związku Radzieckiego’ (jest to chyba kontaminacją ros. *malen’kaja rabota* z węg. *robot* ‘pańszczyzna’, ponieważ podlegającej deportacji ludności cywilnej wma- wiano, że powinni oni pracować kilka dni w pobliżu ich miejsca zamieszkania na odbudowaniu dróg albo kolei) oraz cytaty z mowy radzieckich żołnierzy typu *davaj* (< *davaj*), *davaj csaszi* (< *davaj casy*), *kleba* (< *chleba*, Dop. l.p.), nie mówiąc już o różnych przekleństwach i wyrażeniach obscenicznych przejętych na gorąco z ust żołnierzy. Wyrazy te z punktu widzenia współczesnego języka węgierskiego można uważać za historyzmy, występują one bowiem przeważnie tylko we wspomnieniach ludzi starszego pokolenia oraz w literaturze pamiętnikarskiej odnoszącej się do czasów wojny.

3. Znacznie większy, choć dla niefachowca mniej dostrzegalny wpływ wywarła na język węgierski świadoma sowietyzacja życia społecznego Węgier, zainicjowana przez kominternowskich „najlepszych węgierskich uczniów Stalina”, którzy przejęli faktyczną władzę.

Zapożyczeń właściwych z języka rosyjskiego – jak i w czasie pierwszej „komuny” (1919 r.) – było stosunkowo mało. Sowietyzmy typu *szovjet*, *kolhoz*, *szovhoz* zachowano dla oznaczenia realiów radzieckich. Do przejęcia wyrazów rosyjskich uciekano się tylko wtedy, kiedy skończyły się fiaskiem wszelkie próby ukucia węgierskiego odpowiednika jakiegoś sowietyzmu rosyjskiego, jak np. w przypadku wyrazu *kulák* (< *ki-hak* ‘zamożny chłop’). Z zapożyczeń właściwych można jeszcze przytoczyć zaledwie kilka terminów technicznych zachodnioeuropejskiego pochodzenia, jak np. *kombájn* czy *metró*, które pod wpływem języka rosyjskiego wyparły swoje wcześniejsze (i trzeba dodać: o wiele dłuższe) odpowiedniki węgierskie.

Powstało natomiast pod wpływem rosyjskim wiele kalk. Przytaczam po kilka przykładów dla każdego typu, unikając wyrazów ściśle związanych z propagandą polityczną, a zwracając uwagę przede wszystkim na te, które były albo są w obiegu codziennym:

- 1) Kalki semantyczne: *tanács* ‘rada’ jako organ władzy terenowej (*sovet*), *párt* ‘partia (tylko komunistyczna)’ (< *partija*), *brigád* ‘brygada’ jako jednostka organizacji pracy (< *brigada*; wcześniej tylko w znaczeniu wojskowym);
- 2) Kalki strukturalno-semantyczne: *élenjáró* (< *peredovoj*), *élmunkás* (< *peredovik*), *maszek* (=magánszektor) (< *časnyj sektor*);
- 3) Kalki frazeologiczne: *el a kezekkel v-töl* (*ruki proc’ ot...*), *arccal vmi felé* (*licom k...*).

Najjaskrawszym przejawem sowietyzacji w języku węgierskim była wszechobecność określonego nazewnictwa. Nazwy miejsc chrzczono nie tylko ku czci Stalina i Lenina, lecz też dowódców zwycięskiej armii (Woroszyłowa, Tołbuchina), a nawet całkowicie drugorzędnych postaci ostatniej wojny. Aż do ostatnich lat nie było na

Węgrzech miejscowości, w której ważniejsze ulice nie nosiłyby nazwy *Lenina* czy *Czerwonej Armii* (w Budapeszcie było ich kilka). Jeszcze w r. 1970 nazwę miasta *Tiszszerdékény* zmieniono na *Lenínváros*.

4. Obecnie te najbardziej fasadowe sowietyzmy znikają zarówno z języka urzędowego, jak i z potocznego. Ulicom, placom, miastom przywraca się teraz ich stare nazwy. Co się tyczy wyrazów pospolitych, to większość ich przypuszczalnie przeobrazi się w historyzmy i będzie zachowana w pamięci zbiorowej jako wyrazy charakterystyczne dla minionego okresu. Wyrazy pod względem światopoglądowym obojętne (jak np. *kombájn* czy *metró*) zachowają się prawdopodobnie jeszcze długo. Można się liczyć z pośrednim wpływem pewnych sowietyzmów semantycznych na zakres użycia niektórych wyrazów w przyszłości. Już teraz można zaobserwować np., że wyraz *párt* 'partia' przez długoletnie jego używanie w znaczeniu 'partia wyłącznie komunistyczna' w odczuciu większości Węgrów został w takim stopniu skompromitowany, że nowo powstałe partie unikają jego użycia w swojej nazwie.

Literatura

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, t. 1–4, Budapest 1967–1984.

Erdödi J., Az orosz nyelv hatása a magyarra 1945 óta, cz. I–VII, „Magyar Nyelvőr”, r. 77 (1953), s. 295–300, 449–455; r. 78 (1954), s. 75–78, 220–225, 382–392; r. 79 (1955), s. 87–91, 220–222.

Kiss L., 1978, Földrajzi nevek etimológiai szótára, Budapest.

Rot A. M., 1973, Vengersko-vostočnoslavjanske jazykovye kontakty, Budapest.